

Törökök és magyarok. Finnországot kivéve, nincsen hely Európában, ahol a magyar név kiejtése annyi elemi rokonszenvvel találkozánk, mint Törökországban.

Ha egy szorgalmas történetíró egyszer megírja a török-magyar barátság történetét, bizonyára arra az eredményre jut, hogy ez a barátság újabb keletre s a politikai események keltették és erősítették. Első szálai akkor szövődtek, mikor a hódoltság elmúltával Magyarország Scylla és Charybdisz között — az önállóságáért folytatott küzdelemben Ausztria ellen a törököknél — a nyugat ellen a keleten — keresett pártfogást, amint ezt Thököly és Rákóczi tette. A XIX. században Kossuth és emigráns társainak kedvező törökországi fogadtatása rendkívüli mértékben hozzájárult Magyarországon a törökök iránti vonzalom erősítéséhez, viszont Törökországnak, melynek XIX. századi története a gyengülés és pusztulás jegyében folyt le, jól esett, hogy van egy nemzet Európában, mely a súlyos megpróbáltatás napjaiban vele együtt érez.

Kétségtelen azonban, hogy a török-magyar barátság kialakulásában nagy része van az ősi rokonság és kulturális érintkezés érzetének is, melyet a török a *kardas* „testvér“ szóval fejez ki s mely a legutóbbi évtizedekben a *turánizmus* jelszava alatt jutott öntudatos kifejezésre.

Vannak olyan momentumok is, melyek e barátságot zavarják. Ezek nem jelentősek ugyan, de figyelmen kívül nem hagyhatók. A török ember — lelki alkata szerint — elsősorban mohamedán és csak azután török, bár az utóbbi időben a nacionalista gondolat — éppen a turáni jelszó alatt — rendkívüli módon erősödött. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a török ember előtt eltűnt régi dicsőség emlékei is fűződnek Magyarországhoz: Eger, Győr, Buda valaha török városok voltak. Melyik nemzet nem szeretné visszaszerezni azt, ami már egyszer birtokában volt, még akkor is, ha ez ellen a reálpolitikai érzéke a leghatározottabban tiltakozik? Ez a gondolat azonban a töröknél ma már szinte öntudatlanul, mint kisebb jelentőségű érzelmi velejáró nyilatkozik.

A törökség egyike az óvilág kultúrnépeinek. Ez ma még furcsán hangzik, de így van. Például, hogy

mi magyarok itt vagyunk Európa közepén, és pedig magasabb szellemi színvonalon, mint északi, keleti és déli indogermán szomszédaink, azt ennek az ókori török műveltségnek köszönhetjük, melynek mi — a legújabb kutatások szerint — már a Krisztus előtti időben részesei voltunk.

Ez az ótörök kultúra — amint ma látjuk — meglehetősen egyoldalú: az állami és hadi szervezetre vonatkozik, de kérdem: annak a népek, amelyek ma tagadhatatlanul a legelső egyike a világon — a franciákra gondolok — magas kultúrája legelső sorban és legvilágosabban nem ebben nyilatkozik-e meg? (Mert a kultúra erőt jelent minden vonatkozásban; s mi is csak ezzel az erővel kerekedhetünk felül.) Ez a török kultúra a IX., X. században Krisztus után, már hanyatlóban volt; virágzása a Krisztus előtti századokra esett.

Hogy ez az ősi műveltség szellemi téren is megnyilatkozott, abban nem lehet kételkedni, de ebben a tekintetben ma még nem sokat látunk. Sajátságos jelenség például, hogy míg az elvont, fogalmakra vonatkozó szavak legtöbb nyelvben érzéki észrevételeket kifejező szavakból származtak (például a német *erfahren* a *fahren*-nel függ össze), addig a törökben az elvont fogalmakat kifejező szavaknak nem tudjuk megnevezni az eredetét, ami világosan mutatja, hogy ezek mögött hosszú szellemi fejlődés áll.

A főbb természetesen az, hogy a törökség kutatásában ma még csak szótványos munka folyik, rendszeres kutatásról nem lehet beszélni. Főleg ezen akart segíteni a magyar kormány, midőn Konstantinápolyban a Magyar Tudományos Intézetet felállította. Elsőrangú érdeke a történeti tudományoknak, hogy ez az intézet minél előbb újra megkezdje működését.

A mai törökség régi erejét elvesztette s ahhoz, hogy mint egyenlő rangú fél vegyen részt a modern Európa életében, még nem szerzett magának elég új erőt.

Gazdaságilag a volgai tatárok azok, kik a legerősebbek a törökségben. Eleven észjárású, energikus, kitarító emberek, Közép-Oroszország legértékesebb népeleme. Nagyszerű gazdasági és kulturális életük ma még szinte ismeretlen Nyugaton, de

kétségtelen, hogy még a mi századunk köztudata be fogja őket venni a számottevő európai népek sorába.

A középzásiai törökök állapota kevésbé virágzó, de különösen ha sikerülne az Enver basa által alapított középzásiai török birodalomnak önállóságát megőrizni, meg volna a lehetőség arra, hogy gazdaságilag és műveltségben ezek is megerősödjenek.

Földrajzi helyzeténél, számbeli erejénél és történelmi múltjánál fogva egyaránt legfontosabb tagja a törökségnek az Oszmánbirodalom.

Ez a hatalmas ország ma új történeti korszak küszöbén áll. Azok a területek, melyeket a régi politika (mely csak hódított anélkül, hogy egységbe szervezte volna a birodalom részeit) a birodalomhoz csatolt, egymás után elszakadtak — sajnos, kelleténél több is elszakadt. Törökország most mint etnikai, politikai és földrajzi egység kezdi új életét, határozott célkitűzéssel, mely a gazdasági és kulturális talpraállásban és megerősödésben áll.

Az új Törökországnak két főrésze van: egy beteg feje és egy beteg teste.

A beteg fej Konstantinápoly, melyben az európai műveltséget elsősorban a levanteiek képviselik. Egy élesszemű német katona a következőleg jellemzi a levanteieket: „A levantei ember bevándorolt nyugatiaknak Keleten született, ott felnévelt, azaz fel nem nevelt, Keleten működő ivadéka. Rendesen vegyes házasságokból származnak: görög apa — spanyolcsidó anya, örmény apa — görög anya és a zsidónak, örménynek, görögnek franciával, olasszal, keresztényen szírral s egyebekkel való mindenféle keveréke. Parvenű modorú, ordináre gondolkozású, hangos, szemtelen, kívül-belül tisztátalan, ezért morálisan és fiziológiailag egyformán rosszszagú szokott lenni a levantei s ehhez még gondoljátok hozzá azt, ami nektek utálatos, szörnyű, közönséges, felületes, műveletlen és stílustalan s életetek áll a levantei. Mert ha mindezek a tulajdonságai nincsenek meg, akkor már nem *pur sang*. Ma Konstantinápoly európai negyedében kevesebb tudomány, művészet és kultúra van, mint a legkisebb német városkában.“ Ime, az európai kultúrára törekvő török ilyen állapotban látja maga előtt a mintaképet, az európai kultúrát. Ezen az állapon ma már segíteni nem lehet. A török

egyik leghőbb (és tegyük hozzá: legjogosabb) óhajta, hogy Konstantinápolyban ezt a „nyugati“ életet lehetetlenné tegyék. Ez azonban nem fog sikerülni. Az egyetlen megoldás az, hogy Törökország véglegesen valamelyik kis-ázsiai városba teszi át a birodalom székhelyét. Ez a török újjászületésnek egyik elengedhetetlen feltétele.

A konstantinápolyi kérdéssel függ össze egy másik, nagyobb veszedelem is, melyből azonban Törökország aligha fog tudni kimenekülni, ez Franciaország, helyesebben Párizs kulturális befolyása. A formai értékek teremtésében páratlan francia kultúra lelki rokonságbán van egy másik fényes, bár kevésbé ismert kultúrával, a perzsával. Ez az oka annak, hogy amint Törökországban a XIX. században a perzsa befolyás megszűnt, szinte automatikusan lépett helyébe a kizárólagos francia, azaz párizsi befolyás. E befolyásnak legveszedelmesebb hatása a külsőségek előtérbehozása. Nem a jól végzett munkának nyugodt biztosságot adó tudata a fontos, hanem az, hogy az ember megnyilatkozásaiban mindig a pillanat helyzetének magaslatán legyen; nem a lényeg a fontos, hanem a forma. Ez a lelki diszpozíció megölje minden igazi műveltségnek. Persze, dolgozni is megtanulhat a török Párizsban, de erre is el lehet mondani, amit a Bacsó Pál költője mond, mikor a tiszamenti kastélyban meglátja Maupas-sant-t a zongorán:

Úgy látszik, mentül keletibb az ember,
Mind azt, mi nyugat fölényét teszi,
Be annál keservesebben veszi;
De mit ledérül alkot szelleme,
Ragad rá, mint az operettzene.

Jótékony hatással volna itt a német befolyás. Ez azonban nehezen következhetik el, mert a perzsa-francia műveltségű török lélek és a lényeg keresésében túlbuzgó német lélek nem férnek össze egymással. A töröknek nemcsak azt nem lehet megmondani, hogy ez „Sauwirschaft“, hanem barátságosan sem lehet felvilágosítani arról, hogy valami nincs rendjén; kerülő úton kell hozzáférni, de ez is csak akkor lehetséges, ha a török is akarja.

Törökország boldog jövőjét csak úgy lehet elképzelni, ha elsősorban a maga lábán jár, ősi morális és szellemi tőkét továbbfejleszti s amellett mindenkitől megtanulja azt, amit megtanulni érdemes.

Ennyit Konstantinápolyról és a konstantinápolyi modern kulturális hatásokról.

Ami most már a beteg ember testét, Kis-Ázsiát illeti, ez a mérhetetlen természeti kincsel megáldott ország, ma hihetetlenül elhanyagolt állapotban van. Elég legyen csak egy adatot mondani: lakossága a nyomorúság következtében fogy. Tud-e az új Törökország ezen a földön új életet, kultúrát teremteni: ettől függ Törökország jövője.

*

Törökország újjáépítéséhez nekünk, magyaroknak, minden erőnkkel hozzá kell járulni. A török jobban bízik bennünk, mint bármely más európaiban, s mi lelkiileg közelebb vagyunk hozzá, mint bárki más. Folytatni kell azt a munkát, mely már a háború alatt megkezdődött, midőn műgyetemünkön, gazdasági iskoláinkban s egyéb intézetekben több száz török ifjú volt elhelyezve, kiknek nagy része mint kész ember hagyta el Magyarországot. E munka folytatásának azonban volna egy elkerülhetetlen előfeltétele. A hozzánk jövő töröknek ma előbb fanciánul vagy németül kell megtanulnia, hogy francia vagy német könyvek segítségével magyarul megtanulhasson; ki kellene tehát adni Pröhle Vilmosnak kéziratban lévő magyar nyelvtanát törökök számára s Fekete Lajos magyar—török szótárát, melyet a Körösi Csoma-Társaság megbízásából készített.

A török jövő közelről érdeklí a magyar jövőt. Hinnünk kell hát benne és tehetségünk szerint dolgozunk érdekében.

Németh Gyula.

A berlini Népszínház. A németeknek tőlünk sokszor megbámult haladása nem annyira gyakorlati, praktikus érzékükön alapul, mint inkább szervezetségükön, társadalmi összetartásukon, melyen még az utóbbi évek megpróbáltatásai sem bírtak sokat rontani. Kitűnő igazolása ennek a nagy háború folyamán befejeződött szép, új népszínházuk a Bülow-téren (Volksbühne). Ennek története tulajdonképp Gerhart Hauptmann-ék fellépésének az idejéig vezethető vissza. Ez a nagy, sziléziai származású dráma- és regényíró, kinek hatvanadik születésnapját csak pár héttel ezelőtt ünnepelte egész Németország, tudvalegyőleg az 1880-as évek végén kezdődő heves,

berlini irodalmi, főként színpadi harcokban tűnt föl legelőször. Nemcsak mi vagyunk úgy a nyugati szellemi áramlatokkal, hogy azok csak pár évvel azután érnek el hozzánk, mikor eredeti hazájukban már elérték fejlődésük csúcspontját, hanem bizony sokszor a németek is. Így volt ez a naturalizmussal. A franciáknál már a szimbolisták kezdtek a nyolcvanas évek végén fellülkerekedni, 1892-ben a naturalisták rémülten állapították meg maguk is, hogy az idealizmus valóságos vihara („la tempête idéaliste“) közeledik s 1894-ben megbukott a „Théâtre libre“, ahol az irány legszélsőségesebb darabjait adták leggyakrabban. Berlinben 1889-ben alapították a „Freie Bühne“-t, amely nemcsak névben hasonlított francia mintaképéhez. Az alapítók Otto Brahm, Paul Schleichner, a Hart-testvérek, Fritz Mauthner, M. Harden voltak, de ehhez a körhöz tartoztak Bruno Wille, Halbe, Hartleben, Dehmel, Wedekind és a Hauptmann-fivérek: Karl Hauptmann (szül. 1858.) és Gerhart (szül. 1862.). Éppen ez utóbbinak nevéhez is fűződik a döntő színházi küzdelem, amely „Vor Sonnenaufgang“ című darabja körül fejlődött ki, (első előadása 1899 okt. 20-án) s amelyhez fogható legfeljebb annak idején a Victor Hugo-féle „Hernani“ idézett elő. Ami azonban ennek az iránynak németiségét illeti, arra elég fényt vet, hogy legnagyobbbrészt idegen: francia, orosz, norvég darabokat adtak elő és az ezeket követő német írók legtöbbszörének naturalizmusa sem volt olyan túlzott, amilyenek tévesen nézték, sőt nézik sokan ma is; sok jó német idealizmus vegyült abba. Gerhart Hauptmann szintén az egészen ellentétes művészeti nézetek alapuló művek egész sorával ajándékozta meg azóta honfitársait.

A Freie Bühne még 1891-ben utánzásra talált Berlinben. Az előbbi körhöz tartozó és már említett Bruno Wille, ki 1920-ban ünnepelte hatvanadik születésnapját a Berlin melletti Friedrichshagenben, alapította a „Freie Volksbühne“-t, egy az előbbihez hasonló, zárt színházi társaságot, melynek kimondott célja az volt, hogy a szegényebb embereknek olcsó pénzért jó darabokat nyújtson. A „Freie Bühne“ időközben megszűnt, a „Freie Volksbühne“ pedig, a társaságban lábrakapott szocialista szellem egyoldalúsága miatt, csakhamar a „Neue Freie Volksbühne“-be mentette át a nyu-